

6. *Стамуліс Хрисостомос*. В рай с дерзновением [Электронный ресурс] / Хрисостомос Стамуліс. – 2016. – Режим доступа: www.pravoslavie.ru/93542.html

7. *Стамуліс Хрисостомос*. Автокефалия и православное единство [Электронный ресурс] / Хрисостомос Стамуліс. – 2019. – Режим доступа: <https://globalaffairs.ru/number/Avtokefaliya-i-pravoslavnoe-edinstvo-19970>

References:

1. Stamoulis Chrysostomos. The Beauty of Holiness. Prolegomena to an Aesthetic Philocaly of Orthodoxy / Chrysostomos Stamoulis. – Athens : Akritas Publishing House, 2005. – 326 p.

2. Stamoulis Chrysostomos. The exercise of Eucharistic love [Electronic resource] / Chrysostomos Stamoulis. – 2016. – Mode of access: <https://pemptousia.com/2016/05/the-exercise-of-eucharistic-love/>

3. Tomoioagā Florin Toader. The Dialogue between Orthodox Theology and Culture: the Contemporary Paradigm of Professor Chrysostomos Stamoulis (Greece) [Electronic resource] // SOBORNOST incorporating EASTERN CHURCHES REVIEW. – 2017. – Vol. 37:2 92015. – σ. 47–64. – Mode of access: <https://antidosis.wordpress.com/>

2017/01/03/florin-toader-tomoioagathe-dialogue-between-orthodox-theology-and-culture-the-contemporary-paradigm-of-professor-chrysostomos-stamoulis-greece-sobornost-incorporating-eastern-churches-review-vol1/

4. Σταμούλης Χρυσόστομος Α. ΕΡΩΣ ΚΑΙ ΘΑΝΑΤΟΣ, Δοκιμή για έναν πολιτισμό της σάρκωσης. – Εκδόσεις : ΑΚΡΙΤΑΣ, Σελ. – 2009. – 434 σ.

5. Baumejster A. Try khybni tendenciji zakhidnoji teologhiji v drugij polovyni KhKh stolittja: [Elektronnyj resurs] / A. Baumejster. – 2015. – Rezhym dostupu: https://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/30182-tri-xibni-tendenciyi-zaxidnoyi-teologiyi-v-drugij-polovyni-xx-stolittya.html

6. Stamulis Hrisostomos. V raj s derznoveniem [Elektronnyj resurs] / Hrisostomos Stamulis. – 2016. – Rezhim dostupa: www.pravoslavie.ru/93542.html

7. Stamulis Hrisostomos. Avtokefaliya i pravoslavnoe edin-stvo [Elektronnyj resurs] / Hrisostomos Stamulis. – 2019. – Rezhim dostupa: <https://globalaffairs.ru/number/Avtokefaliya-i-pravoslavnoe-edinstvo-19970>

Надійшла до редколегії 11.11.19

T. V. Gavrilyuk

Национальная академия статистики, учета и аудита, Киев, Украина

КУЛЬТУРОТВОРЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ПРАВОСЛАВНОЙ АНТРОПОЛОГИИ СОВРЕМЕННОГО ГРЕЧЕСКОГО БОГОСЛОВА ХРИСОСТОМОСА СТАМУЛИСА

Исследовано новейшее понимание места и роли культуры в христианской антропологии. Автор исходит из отсутствия перевода работ Хрисостомоса Стамулиса и отсутствия в среде украинских религиоведов и богословов представлений о диапазоне трансформаций основоположных идей православной теологии в современной греческой теологической мысли. Определено место и роль культуры в трансформациях современной греческой православной антропологии. Доказано, что новейший подход к пониманию культуры как проявления божественного в человеке дает православной антропологии новые векторы развития. Культура, во всех формах ее проявления, является не только формой духовного светского бытия, а глубинной сущностью человека, одним из аспектов образа и подобия Бога, и побуждает человека к выходу за пределы обыденности, благодаря способности восхищаться Красотой, к состоянию Любви.

Ключевые слова: православная антропология, культура, Хрисостомос Стамулис, первородный грех, спасение, ум, свобода, творчество, любовь.

Tetjana Viktorivna Ghavryljuk

National Academy of Statistics, Accounting and Audit, Kyiv, Ukraine

CULTURE FORMATIVE POTENTIAL OF THE ORTHODOX ANTHROPOLOGY OF THE CONTEMPORARY GREEK THEOLOGIAN CHRYSOSTOMOS STAMOULIS

The study aims to determine the latest understanding of the place and role of culture in Christian anthropology. The author proceeds from the lack of translation of the works of Chrysostomos Stamoulis and the absence among Ukrainian religious scholars and theologians of ideas about the range of transformations of the fundamental ideas of Orthodox theology in modern Greek theological thought. Scientific novelty lies in defining the place and role of culture within the transformations of contemporary Greek Orthodox anthropology. The newest approach to understanding of culture as an expression of the divine in man provides the Orthodox anthropology with new vectors of development. The study indicates that the Orthodoxy continues to play significant role in formation of the Greek nation. Within this context, the dialogue with culture initiated by Chrysostomos Stamoulis becomes an important factor of this formation and search for identity. Culture, in all forms of its expression, appears not only as a form of spiritual secular being, but also as the deep essence of man, one of the aspects of the image and the likeness to the God, that encourages man to go beyond the boundaries of everyday routine, and with the ability to admire Beauty, to reach the state of Love. The theologian is trying to demonstrate that presence of Christ in man cannot be measured only by man's presence at the liturgy or involvement in the life of the church, but that extent of man's freedom is also an important factor. Man is not an angel whose mission is solely to perform the will of the God. Man is the image and the likeness of the God, man is graced with mind, freedom, creativity and love. With them, man is the creator of our world, through culture, art and science, as well as through multiple social and personal relationships. Chrysostomos Stamoulis unveils significant culture formative potential of the Orthodox anthropology, in which is formed the kind of man who is able to see good, beauty, love of the world created by the God, and through herself she affirms them in the outside world boldly starting a dialogue with it. And both culture and art play important role in this dialogue.

Key words: orthodox anthropology, culture, Chrysostomos Statulis, original sin, salvation, mind, freedom, creativity, love.

УДК 280:2

DOI:10.17721/sophia.2019.14.3

I. П. Гудима, д-р філос. наук, доц.
Донецький національний медичний університет, Кропивницький, Україна
igorgudyma67@gmail.com

ЯВИЩЕ НЕОДЕТЕРМІНІЗМУ ТА ЙОГО ОСМИСЛЕННЯ В СУЧАСНІЙ ХРИСТІАНСЬКІЙ ТЕОЛОГІЇ

Дослідницьку увагу зосереджено на сучасних наукознавчих інтерпретаціях явища неадетермінізму та спробах богословського переломлення їх через призму релігійного світогляду. Основним завданням цієї статті є дослідження оновленого розуміння фундаментального принципу науки – принципу причинності, особливостей вияву останнього в науковій та гуманітарній проєкціях. Особливу увагу зосереджено також на вивченні специфіки відображення в сучасній релігійній свідомості питань божественної каузальності, проявів іманентності божественного буття, тих компонентів релігійного вчення, де автори, які пишуть на теми релігії, намагаються локалізувати точку зосередження зусиль Бога під час реалізації ним своєї волі і промислу. Вибір і застосування її теоретико-методологічних підходів обумовлені самим предметом думки і характером поставлених завдань. Використано такі методи пізнання: загальнофілософські, спеціальні загальнонаукові теоретичні методи. Дослідження здійснено за принципом об'єктивності, із застосуванням каузального аналізу. Кінцеві результати вивчення теми приводять до висновку, що саме в питанні божественної іманентності зусилля навіть найдопитливішого розуму розбиваються об перешкоди, обумовлені самою вірою і межею тієї царини, у яку не може втручатися розум, зроблено спробу торкнутися увагою божественної каузальності, вивчити питання знаходження точок доступу, через які Бог змінює природний світ в актах чудотворення.

Ключові слова: Бог, теологія, наука, неадетермінізм, причинність.

Глибока зацікавленість людини навколишнім світом, намагання відкрити завісу таємниці над тим, що перебуває за межею її розуміння завжди було характерним

для пізнання. Вічний та невпинний пошук людини, спроби зазирнути за грань відомого відкривали перед людиною величний світ у його взаємозв'язках та, понад

це, дозволяли глибше осягнути саму себе. Однак увесь світ неосяжний і дійсними достовірними знаннями про себе він у свідомості людини презентований лише частково. Ці достовірні знання, як спосіб теоретичного оволодіння дійсністю, надає людині, як відомо, наука.

Наука як утворення, що постійно розвивається, у власній історичній динаміці та відтворенні останньої в науковій картині світу, завжди "корелює на пошук нових світоглядних ідей, які продукуються у різних сферах культури (філософії, релігії, мистецтві...)" [4, с. 499–500]. Націленість науки на поступове розкриття Істини та поглиблення набутих істинних знань, її величні сучасні відкриття на шляху розкриття таємниці геному людини, вивчення ближнього і далекого космосу, її спостережень й експериментів в царині мікросвіту не відмінняють того, що наука, намагаючись збагнути світ в його об'єктивності, усе ж розкриває лише окремих аспекти реальності, "вона, – за словами фахівця з філософських проблем науки В. Стьопіна, – не вичерпує собою усієї культури, а становить лише одну зі сфер, котра взаємодіє із іншими сферами культурної творчості – мораллю, релігією, філософією" [8, с. 497–499]. І все ж у західній культурі завдяки приголомшливим здобуткам в царині космології, квантової фізики, нерівноважної термодинаміки, мікробіології, генетики, кібернетики, наука набуває все більшого впливу на свідомість.

Своєчасність та важливість обраної теми звідси обумовлюється тим, що, попри гостру зацікавленість сучасних фахівців до фізикалістських та гуманітарних експлікацій новітніх наукових здобутків, потужна інфільтрація останніх в релігійну проблематику, окремі обновленські тенденції в теології, покликані осучаснити релігійну віру, часом проходять повз увагу відповідних дослідників, не стають об'єктом спеціальної уваги науковців. А отже, головною метою автора статті є спроба поповнення тієї прогалини, яка утворилася у сфері вітчизняного студіювання названої вище теми, а також у вивченні тих прийомів та способів аргументації, що використовуються різними авторами в теоретичному виправданні та обґрунтуванні обновленських тез богослов'я. Поміж праць, які виступили важливими теоретичними джерелами для автора та дозволили йому визначитись щодо тих пізнавальних прийомів та принципів організації дослідження, які б сприяли ефективному й адекватному вивченню названої вище наукової проблеми, слід виокремити численні дослідження та публікації закордонних та вітчизняних вчених і мислителів: І. Пригожина, І. Стенгерс, С. Хоукінга, Л. Кузнєцової, В. Стьопіна, І. Добронравової, О. Гриба, К. Коллінза, А. Пікока, Ф. Лелотта та інших.

Одним з найбільш різних набутих науки останнього часу є оновлене розуміння її фундаментального принципу – принципу причинності. Він, визначаючи припустимі межі взаємовпливу одних подій на інші, вказує на те, що причина неодмінно передуює наслідку та що майбутнє не чинить впливу на минуле. Таким чином, на підставі знань про явища, що відбуваються, стає можливим висновковувати про прийдешні події, передбачати їх надходження у майбутньому. Назване положення академічної науки в сфері філософії розгорнуте у вчення детермінізму. Відомо, що філософські концептуалізації детермінізму постулюють наявність об'єктивного взаємозв'язку й взаємообумовленості речей, явищ і процесів світу, до того ж причинність постає в них лише і тільки як момент всезагальної взаємозалежності. Шерегу об'єктивно наявних взаємозв'язків явищ дійсності не притаманна причинна обумовленість (скажімо, не спричиненими, у звичайному розумінні цього терміна, є відношення симетрії, функціонування елементів в системах тощо). Детермінізм у науці і філософії ідейно протистоїть індетермінізму, де не визнається

об'єктивна причинна обумовленість явищ світу; останній, часом зводиться до телеології, коли джерелом та основою розвитку світу вважається активний телеономічний (від. грец. *telos* – мета) принцип або закон.

Ревіталізація ідейних уподобань індетерміністів відбулася в 1-й чверті минулого століття, з акцентуванням в фізиці ролі статистичних закономірностей. І хоча їх претензії показати ідейне банкрутство концепцій детермінізму та переглянути об'єктивність причинних зв'язків не виправдалися, відкриття тогочасних фізиків та подальший поступ науки примусили дослідників внести примусові істотні корективи в наукове розуміння причинності. Зокрема, виявилось, що чимало динамічних систем – фізичних, хімічних, біологічних, що потрапляють під нелінійні динамічні рівняння, набувають непередбачуваного характеру, в разі прояву на макрорівні. Адже окремі системи вважаються "нормальними" і функціонують в узгодженості з детерміністськими законами лише до певного часу – між ситуаціями біфуркації; тут їхню "поведінку" можна цілковито передбачити. Проте під час тяжіння у власному розвитку до певних екстремальних змін для подальшого додання їм, з'являються два варіанти стану якості, кожен з яких може статися першим, під час проходження через так звані критичні точки, до того ж спрогнозувати – який саме варіант набуде онтологічної легітимациї увіч неможливо. Деякий час об'єкт зазнає мікрофлуктуацій поміж цими двома фізичними альтернативами, але зі збільшенням значення ключового параметра однієї з альтернатив відбувається подальше ускладнення стану – послідовна біфуркація, як чергування двох наявних станів, періоди нестабільності, коли прогнозувати стан розвитку об'єкта загалом неможливо.

Ще більш результативним вивчення феномену не-детермінізму виявилось щодо просторово-часових моделей поведінки систем. Наприклад, засобами наукового дослідження було достеменно встановлено, що в точках біфуркації такого середовища послідовні мікроміні сягають таких значень, що їх масштаб зіставляється з самою системою, яка упродовж флуктуацій змінюється, аж до появи нової якості. Дослідження в царині термодинаміки науковців Брюссельської школи – Іллі Пригожина та Ізабель Стенгерз [7, с. 432], а саме параметрів змінюваності відкритих дисипативних систем, з їх внутрішніми характеристиками нерівноваженості й не лінійності, дозволило відкрити нові горизонти розуміння питання виникнення нових "упорядкованих" систем, що було зумовлено термодинамікою таких систем.

Глибоке усвідомлення значення нового стилю наукового мислення тісно пов'язано з докорінним переглядом проблеми самоорганізації речовини у природі, здатність якої змінюватися раніше вивчалася лише в межах макроскопічних статистичних рівноважних станів. Програми вивчення нелінійних процесів самоорганізації складних систем сфокусовані на умовах нестійких станів вихідних систем та неодмінному студіюванні феномену появи стійких новоутворень, дозволяють по-новому побачити глибинні причини здатності природного світу породжувати нові форми організації. Такий стиль наукового мислення та зумовлена ним нова картина світу, пов'язані з вивченням нелінійних і невірноважених відкритих систем, демонструє нетривіальне розуміння самої матерії, її здатності до самоорганізації, аж до набуття матерією нових форм існування, поява яких зумовлена її власними внутрішніми силами і властивостями. Піднесені до світоглядних узагальнень ці приголомшливі наукові прозріння та величні академічні відкриття дають змогу більш ясно побачити світ, як такий, що самоорганізується загалом і на різних рівнях свого існування.

Зміщення фокусу уваги в межах синергетичної парадигми на феномен нестабільності й випадковості в

протіканні процесів світу спричинило закладання підвалин нового нелінійного стилю мислення та, відповідно, артикуляцію положень нелінійного детермінізму в основних дисциплінарних практиках – науці, філософії та релігії. Зміна онтологічних філософських ідей щодо характеру вихідної номології (фундаментальної закономірності світобудови) та перегляд традиційних поглядів на однозначність зв'язків та відносин у природі загалом завдячувало розвитку нерівноважної термодинаміки та запровадження у науковій студії статистичних прийомів і операцій дослідження. Для переусвідомлення місці випадковості в протіканні процесів об'єктивного світу велику роль зіграла поява квантової механіки, де основною темою наукової зацікавленості була ймовірнісна (випадкова) поведінка мікрооб'єктів.

Абсолютизація динамічних законів, скажімо у період становлення й розвитку класичної науки, які описують поведінку ізольованих й ідеалізованих об'єктів, продукувала положення механістичного детермінізму, де Всесвіт зіставлявся з годинниковим механізмом, дію якого можна цілком збагнути звернувшись до законів динаміки Ньютона. Натомість вивчення випадковості у квантових процесах показало, що передбачення науковця набувають не достовірного, а тільки ймовірнісного характеру. Такий стан речей зумовлений функціонуванням низки випадкових чинників, яке існує в статистичних множинах, наприклад в масових заходах.

Виявлення фізичної природи процесів самоорганізації в світі загалом та його окремих елементах вимусило дослідників звернути пильну увагу на біфуркаційні моделі розвитку. У них, як відомо, вихідне середовище, що підпадає під лінійні рівняння, за умов зміни значення ключового параметра (температури, тиску) може позбуватися стану стабільності. Характер взаємодії між його (середовища) елементами стає настільки інтенсивним, що саме середовище стає нелінійним. Нелінійна характеристика взаємодії елементів середовища породжує в вузлах біфуркації кілька варіантів розвитку. Одне з рівноймовірнісних рішень реалізується завдяки флуктуації, яка і визначає випадковий вибір, що зумовлює існування нової макроструктури. А отже, природа світу показала науковому мисленню новий, більш складний рівень власної організації, який за переконанням І. Пригожина, може бути глибоко осягнений із позицій "фізики становлення". Коли для епохи класичної і не-класичної науки характерними були методологічні засади "фізики буття", з її онтологізацією незмінної субстанції, як сутності й єдиної основи буття, то постнекласична наука, зосередившись на інших – квантових або релятивістських реальностях, здійснила концептуальну перебудову в науці, шляхом переходу від усвідомлення сутності, як незмінної – до динамічної стійкості в розумінні матеріальних взаємодій.

Феномен нестабільності породжує проблему, яка очікує на своє з'ясування і в сфері академічної науки, і в царині гуманітарної традиції, – проблему прогнозування. Знання вихідних станів системи, де впродовж процесів самоорганізації діє чинник випадкової флуктуації, не передбачає високу ймовірність умовиводів прогностичного ґатунку щодо майбутніх станів системи загалом. Позаяк тут на авансцену виходить "його величність випадок", яким в нерівноважних станах системи не можна нехтувати, оскільки співвідношення між випадковістю й необхідністю, між флуктуаціями та детерміністськими алгоритмами, інше, аніж в стаціонарному середовищі. Поблизу вузлів біфуркації безроздільно панують мікрофлуктуації або випадковості, в той час, коли в віддалених від них позиціях існує детерміністський стан речей. Для дослідження в межах синергетики об'єктів, випадковість не менш вагома, аніж необхідність, коли "значущість флуктуації, і сама ситуація ви-

бору об'єктивно обґрунтовані, а випадковість виявляється доповненням необхідності" [2, с. 106].

Світоглядна цінність такого штибу узагальнень нині виражена через те, що об'єктивність необхідності завжди була беззаперечною, в той час, коли об'єктивність випадковості подекуди не знаходила визнання. Оцінка випадковості, як чинника виповнення прогалин власного незнання сягає ще студій Демокрита. Схожі витлумачення, з незначними, несуттєвими доповненнями, надавалися в працях філософів і природознавців – Б. Спінози, П. Гольбаха, Х. Вольфа, Ж. Ламарка та ін. Позірні підстави для міркувань, де заперечувалася об'єктивність випадковості виникли на ґрунті банальної підміни понять – коли подекуди необхідність неправомірно ототожнювалася з причинністю, а, позаяк, в дійсності все спричинено, то в ній наявна лише і тільки необхідність, а отже випадковості не має, не існує.

Концепції нерівноважної термодинаміки й теорії самоорганізації нелінійного середовища спричинили парадигмальні зрушення в сучасному природознавстві. Широке застосування статистичних прийомів дослідження відкрило нові, більш складно організовані рівні реальності, дозволило побачити випадковість як самостійний чинник, необхідну складову самоорганізації матеріального світу. В процесі становлення нелінійного середовища необхідність торує свій шлях через шерех випадковостей, коли автономна самоорганізація речовини, досягнення нею більшої упорядкованості, постає з хаотичних станів, у кінцевому підсумку зменшуючи ентропію.

Академічна наука, відкриваючи більш глибокий діалектичний зв'язок між необхідністю й випадковістю, коли перша здобуває собі свій особливий статус, дозволила переосмислити усталені положення окремих галузей знань. Наприклад, коли в межах лінійних експлікацій чинник випадковості, скажімо в концепціях еволюції, не брався до уваги, як зовнішній, неістотний, то нелінійне розуміння дійсності, де випадкові флуктуації внутрішньо властиві середовищу, дозволяє побачити його, як вирішальну складову еволюції. Долаючи стереотипи лінійного бачення світу, як об'єданого причинно-наслідковими зв'язками детерміністського характеру, С. Хоукінг спростовував думку А. Ейнштейна, де ймовірність випадковості вважалася вкрай мізерною – "Бог не кидає жереб". З цього приводу він зауважував наступне: "Ейнштейн був двічі неправий, коли твердив, що Бог не кидає жереб, насправді Бог не тільки напевно кидає жереб, про інколи й заплутує нас, закидаючи його туди, де його неможливо побачити" [9, с. 5].

Як уже йшлося вище, істотною ознакою минулого століття став бурхливий розвиток природничо-наукових знань, техніки і технології. Очевидним також є те, що наука нарешті, здається, отримує змогу переконливо пояснити світобудову з точки зору найменших і найбільших частин матерії. Не стоїть остеронь культурних здобутків сучасності і релігія. Її нинішнє становище стимулює релігійних ідеологів до того, аби якомога більше зусиль докладати до оновлення традиційних релігійних уявлень, зокрема й через богословське витлумачення даних сучасної науки. Новітні теологічні інтерпретації передових наукових теорій покликані засвідчити здатність релігії опанувати принципи сучасного наукового мислення і дати останньому правильне витлумачення та, врешті-решт, підтвердити значущість релігії в сучасному суспільному житті.

На шляху включення результатів природничо-наукового вивчення світу в сферу релігійного світорозуміння, теологи сподіваються отримати потужний теоретичний ресурс для нового розуміння промислительної діяльності Бога, його специфічних дій у чуді тощо. Одним із таких напрямів, який відкриває деякі апологетичні перспективи оновленого бачення чуда, є вивчення

так званих хаотичних систем, а, точніше, непередбачуваної поведінки систем, підпорядкованих закону причинності. Як йшлося вище, за певних умов динамічні системи (фізичні, хімічні, біологічні та ін..) можуть переходити у хаотичний стан, в якому їх поведінка на макроскопічному (такому, що спостерігається) рівні принципово непередбачувана (прикладом є ситуація з кліматом, зростанням популяції тварин та ін.). Найменші зміни вихідних параметрів хаотичних систем врешті-решт зумовлюють виникнення якісно нових варіантів розвитку. Схожі процеси, пов'язані з посиленням мікрозмін (мікрофлуктуацій), представлені у погоді; вони відомі під назвою "ефекту метелика" Едварда Лоренца – коли коливання крил метелика в нетрях африканської савани може виступити реальною причиною торнадо на узбережжі Північної Америки, через процеси мікрофлуктуацій, що відбуваються в ланцюжках складних взаємодій. Слід зазначити, що рівняння, які фіксують параметри змінюваності хаотичних систем, носять детерміністський характер, а це вказує на те, що коли вихідні дані тут відомі точно, достовірний прогноз майбутніх подій не є неможливим. Однак практично досліднику доводиться мати справу з нескінченно малими величинами, значення яких піддається встановленню тільки до певної межі, а тому стосовно цих систем завжди бути мати місце так звана "евентуальна непередбачуваність". Вона пов'язана з природною неспроможністю спостерігача врахувати всі можливі мікрофлуктуації, особливо в вузлах біфуркації того чи іншого процесу, а отже, і дати більш-менш точний прогноз розвитку і зміни об'єкта дослідження.

Для теологів, які перебувають в пошуку прийнятної моделі виразу дієвості Бога у світі та одночасно виявляють зацікавленість сучасними здобутками науковців, горизонт евентуальної непередбачуваності станів хаотичних систем виступає місцем, де вони вбачають "перст Божий", фокус зосередження його божественної сили. Нові відкриття науки в царині досліджень природи мікросвіту для них відкривають двері на шлях нового осмислення та викладу вчення про особливий промисел Бога та чудо. "Невизначеність, відкрита квантовою механікою і теорією хаосу в рамках мікросвіту, – зауважує з цього приводу протестантський теолог Джон Коллінз, – помітно надихнула деяких християнських мислителів. Позаяк світ не підпорядковується суворим законам, міркують вони, то залишається місце для чудес і свободи волі" [3, с. 274].

Російський дослідник О. О. Гриб, характеризуючи процес перегляду аристотелівської концепції причинності, вдається, до поняття "квантовий індетермінізм", оперує ним та розкриває його зміст. Проте, по-суті здійснює неправомірне ототожнення цього поняття із іншим – поняттям неадетермінізму. Він також звертає увагу на те, що існуючі в середовищі релігійних інтелектуалів ідеї квантового індетермінізму дають нові творчі імпульси для богословських роздумів про канали зв'язку Бога зі світом та чудо. "Чи можливо вважати квантовий індетермінізм "вікном" в... світ божественного?" У такий спосіб ставить питання О. О. Гриб та відразу надає власної аргументованої відповіді: "Сьогодні детермінізм Лапласа скинуто з його п'єдесталу і це відкриває нові можливості для подальших богословських студій.

...Саме через квантовий індетермінізм і відбувається контакт однієї свободи з іншою. Серед різноманітних випадкових образів, статистика яких визначається хвильовою функцією, є такі, котрі під час їх ідентифікації визначаються людиною як божественні, як слова Божі. Коли ж цей образ втілено в діях, людина, через наявні в

неї релігійні відчуття та досвід церкви, все більш переконується в божественності вихідного образу" [1, с. 55].

Загалом же в історії стосунків теології та природничих наук неспроможність останніх пояснити явище з точки зору причини, що його породжує, практично завжди використовувалася релігійними діячами на користь ідеї присутності Бога у світі власного творіння. А тому практична неможливість відслідковувати найдрібніші мікрофлуктуації в певних системах, непередбачуваних й таких, що не спостерігаються людиною, виступає основою для теологічного використання постулату Бога, який пояснює та прояснює не пояснюване і незрозуміле людиною. Особливо, коли прийняти до уваги те, що результати подібних заходів навряд чи колись будуть відкриті розвитком науки, а Бог завжди залишатиметься зберігачем таємниць бо нині, як і колись, залишається правомірною латинська сентенція – *omne ignotum pro magifico* – все невідоме вважають за чудесне.

Залучення знань неадетермінізму, аж до примусового уведення окремими теологізаторами науки принципу індетермінізму в царину пояснення низки фізичних процесів, надало широкому співтовариству теологів концептуальні підстави знову вести мову про чудо, як про вплив Бога, котрий діє на долю випадковості в природних законах з метою бути почутим, розпізнаним і, зрештою, прийнятим сучасною людиною. Католицький теолог Ф. Лелотт, зваживши на перегляд застарілих положень детермінізму, кінець кінцем заявив: "...Сучасна наука дійшла до заперечення суворого детермінізму законів і визнає в їх дії деяку царину випадковості – царину, де мають місце виключення з закономірності. В такому розумінні чудо здійснювалося б саме в цій царині, розширюючи її чи, навпаки, звужуючи. Диво виявилось б тоді втручанням Божим, що діє на долю випадковості в природних законах, задля того, щоб вплинути на нашу свідомість" [5, с. 118].

Протестантський теолог Артур Пікок, аналізуючи різні варіанти розуміння божественної промисливості діяльності, котрі скориговані на сучасні наукові здобутки, вимушений визнати наступне: "На прикладі дещипативних систем, макроскопічні стани яких виникають в результаті посилення флуктуацій на мікрорівні, Бога можна уявити як активний початок, котрий скеровує мікроподії в оточуючому світі з метою отримання великомасштабних результатів, що відповідали б його Божественній волі" [6, с. 184].

Однак продовження цієї лінії богословського опрацювання особливого промислу, чуда, тим же Пікоком визнається неперспективним. Головна богословська вада такого розуміння божественного промислу криється у тому, що дієвість Бога за таких тлумачень завжди буде усвідомлюватися лише як окремий випадок втручання та описуватися в термінах інтервенціоналізму, чого сучасна теологія намагається уникати. Нова ж риса, яка додається до інтервенціональних витлумачень, в разі залучення теоретичного ресурсу непередбачуваності в хаотичних системах, полягатиме у тому, що дієвість Бога в таких випадках завжди буде непомітною для людей. З іншого боку, побудова релігійної картини світу, яка б урахувала і використовувала дані досліджень у цій галузі науки, буде неефективною також з-за того, що на нинішній час не існує розвинутої і тим більш завершеної теорії хаотичних систем, а тому продовження богословської розробки особливого промислу, чуда в цьому напрямі поки що позбавлено сенсу бо за будь яких обставин воно буде тяжіти до того аби *obscurum per obscurius* – пояснювати незрозуміле через неясне (лат.).

Теолог Пікок власноруч оцінює стан богословського опрацювання цього питання наступним чином: "На

перший погляд уведення якостей непередбачуваності, гнучкості та відкритості в наше бачення оточуючого світу допомагає визначити можливу точку прикладення зусиль Бога, котрий діє в "провалах" причинності, закритих для зовнішнього спостереження. Проте... така Божественна діяльність буде всього лише різновидом постулату про Божественне втручання, якого ми намагаємося уникати...

Усе це приводить до висновку про те, що усвідомлення непередбачуваності, гнучкості та відкритості багатьох природних процесів і систем саме по собі не допомагає відшукати "причинний стик" або точку прикладення сили Бога в оточуючому світі" [6, с. 186].

Як видно, один із напрямів, яким намагається прямувати теологія, що воліє по-новому усвідомити і пропагувати промислительну діяльність Бога, пов'язаний із залученням наукових даних. Серйозні сумніви в теологічній ідентичності пошуків присутності Бога в ізольованих актах втручання у світ або ж в прогалинах наших знань про нього, вимушують частину авторів звертати свої погляди до науки, яка (сподіваються вони) збагатить раціональні основи спеціфічно-християнських тверджень про Бога, способи його дій у світі тощо. В їх теоретизуваннях присутність Бога у світі пояснюється переважно в тих подіях, значна частина яких істотно змінюється через наслідки, що виявляються на макрорівні.

Центральним пунктом християнської доктрини дива завжди була відданість традиції, що, утім, не перешкоджало теологам час від часу здійснювати серйозні кроки в справі оновлення даного вчення та вести продуктивно-критичний діалог з сучасним науковим світоглядом. Такого роду відкритість до осучаснення і водночас неодмінний намір теологів протистояти згубним для віри новаціям у всі часи надавали змогу релігійній доктрині зберігати повноту власної ідентичності в межах істотного і водночас бути привабливою в очах нових поколінь вірян. Нині стало очевидним те, що наголосовання теологами на методологічній обмеженості природничо-наукових дисциплін на значну міру втратило свій резонанс, а твердження про неспроможність науки до широких світоглядних узагальнень вже не так гостро акцентується релігійними теоретиками. Ці заходи невпинно відходять у минуле, поступово поступаючись місцем намаганням теологів утримувати під своїм контролем царину природничо-наукових проблем та навіть у найсміливіших намаганнях показати поступову конвергенцію наукових знань та істин божественного Одкровення.

На відміну від розуміння каузальності класичної науки, у картині світу якої Бог, який кидає жереб, був чужим та зайвим, експліковане сучасним природознавством нове бачення світу є заснованим на нелінійності розвит-

ку та плюралістичності буття. Фактор нестабільності, що виникає в вузлах біфуркації того чи іншого процесу внаслідок флуктуацій уподібнює прогноз розвитку системи підкиданню монети, коли перед об'єктом відкриваються вектори декількох варіантів майбутнього. А отже, теологи, які опрацьовують здобутки сучасної науки, знову отримали змогу вести мову про Бога, який в чергуванні необхідності та випадковості діє на долю випадку з метою миттєвої реалізації своїх нових визначень щодо світу та людини.

Список використаних джерел:

1. Грїб А. А. Квантовая физика, случай и религиозный опыт / А. А. Грїб // Наука и богословие. Антропологическая перспектива / ред. Владимир Порус. – М.: Библейско-богословский институт св. апостола Андрея, 2004. – С. 52–60.
2. Добронравова И. С. Синергетика: становление нелинейного мышления / И. С. Добронравова. – К.: Либідь, 1990. – 152 с.
3. Коллинз К. Джон. Наука и вера. Враги или друзья? / Джон Коллинз. – Черкассы: Коллоквиум, 2005. – 560 с.
4. Кузнецова Л. Ф. Научная картина мира / Л. Ф. Кузнецова // Всемирная энциклопедия. Философия XX век / гл. научн. ред. и сост. А. А. Грицанов. – Москва: АСТ; Минск: Харвест, Современный литератор, 2002. – С. 499–500.
5. Лелотт Ф. Решение Проблемы Жизни. Христианское мировоззрение / Ф. Лелотт. – Брюссель: Изд. "Жизнь с Богом", 1984. – 390 с.
6. Пикок А. От науки к Богу: Новые грани восприятия религии / А. Пикок; пер. с англ. К. Савельева. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2002. – 304 с.
7. Пригожин И. Порядок из хаоса: новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс. – М.: Прогресс, 1986. – 432 с.
8. Степин В. С. Наука / В. С. Степин // Всемирная энциклопедия. Философия XX век / гл. научн. ред. и сост. А. А. Грицанов. – Москва: АСТ; Минск: Харвест, Современный литератор, 2002. – С. 497–499.
9. Hawking S. W. Does God Play Dice? [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.hawking.org.uk/pdf/dice.pdf>.

References:

1. Grib A. A. Kvantovaya fizika, sluchaj i religioznyj opyt / A. A. Grib // Nauka i bogoslovie. Antropologicheskaya perspektiva / red. Vladimir Porus. – M.: Biblejsko-bogoslovskij institut sv. apostola Andrey, 2004. – pp. 52–60.
2. Dobronravova I. S. Sinergitika: stanovlenie nelinejnogo myshleniya / I. S. Dobronravova. – K.: Libid, 1990. – 152 p.
3. Kollinz K. Dzhon. Nauka i vera. Vragi ili druz'ya? / Dzhon Kollinz. – Cherkassy: Kollokvium, 2005. – 560 s.
4. Kuznecova L. F. Nauchnaya kartina mira / L. F. Kuznecova // Vsemirnaya enciklopediya. Filosofiya XX vek / gl. nauchn. red. i sost. A. A. Gricanov. – Moskva: AST; Minsk: Harvest, Sovremennij literator, 2002. – pp. 499–500.
5. Lelott F. Reshenie Problemy Zhizni. Hristianskoe mirovozzrenie / F. Lelott. – Bryussel: Izd. "Zhizn s Bogom", 1984. – 390 p.
6. Pikok A. Ot nauki k Bogu: Novye grani vospriyatiya religii / A. Pikok; per. s angl. K. Saveleva. – M.: FAIR-PRESS, 2002. – 304 p.
7. Prigozhin I. Poryadok izhaosa: novyj dialog cheloveka s prirodoj / I. Prigozhin, I. Stengers. – M.: Progress, 1986. – 432 p.
8. Stepin V. S. Nauka / V. S. Stepin // Vsemirnaya enciklopediya. Filosofiya XX vek / gl. nauchn. red. i sost. A. A. Gricanov. – Moskva: AST; Minsk: Harvest, Sovremennij literator, 2002. – S. 497–499.
9. Hawking S. W. Does God Play Dice? [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.hawking.org.uk/pdf/dice.pdf>.

Надійшла до редколегії 28.11.19

И. П. Гудыма

Донецкий национальный медицинский университет, Кропивницкий, Украина

ЯВЛЕНИЕ НЕОДЕТЕРМИНИЗМА И ЕГО ОСМЫСЛЕНИЕ В СОВРЕМЕННОЙ ХРИСТИАНСКОЙ ТЕОЛОГИИ

Исследовательское внимание сосредоточено на современных науковедческих интерпретациях явления неопредетерминизма и попытках богословского преломления их через призму религиозного мировоззрения. Основной задачей данной статьи является исследование обновленного понимания фундаментального принципа науки – принципа причинности, особенности проявления последнего в научной и гуманитарной проекциях. Особое внимание сосредоточено также на изучении специфики отражения в современном религиозном сознании вопросов божественной каузальности, проявлений имманентности божественного бытия, тех компонентов религиозного учения, где авторы, пишущие на темы религии, пытаются локализовать точку сосредоточения усилий Бога при реализации им своей воли и промысла. Тематизация статьи, выбор и применение ее теоретико-методологических подходов обусловлены самим предметом мысли и характером поставленных задач. Использовались следующие методы познания: общеполитические, специальные общенаучные теоретические методы. Исследование проведено по принципу объективности, с применением каузального анализа. Конечные результаты изучения темы позволяют сделать вывод, что именно в вопросе божественной имманентности усилия даже самого пытливого ума разбиваются о препятствия, обусловленные самой верой и пределом той области, в которую не может вмещаться разум; сделаны попытки затронуть вниманием божественную каузальность, изучить вопрос нахождения точек доступа, через которые Бог изменяет естественный мир в актах чудотворения.

Ключевые слова: Бог, теология, наука, неопредетерминизм, причинность.

Ighor Petrovych Ghudyma
Donetsk National Medical University, Kropyvnytskyi, Ukraine

THE PHENOMENON OF NEO-DETERMINISM AND ITS COMPREHENSION IN MODERN CHRISTIAN THEOLOGY

The author's research attention is focused on modern science-historical interpretations of the phenomenon of neo-determinism. The author also turned his attention to attempts at a theological interpretation of such ideas through the provisions of a religious worldview. The main objective of this article is to study an updated understanding of the fundamental principle of science – the principle of causality. In addition, the author studied the features of the manifestation of the causality principle in scientific and humanitarian projections. The author's special attention is also focused on the study of the specifics of reflection in the modern religious consciousness of the ideas of divine causality. In addition, the author focused on certain manifestations of the immanence of divine being. The author was particularly interested in the specific components of religious teaching. These are the positions in which theologians try to imagine the point of concentration of God's efforts when God carries out his will and providence. It is on the question of divine immanence that the efforts of even the most inquiring mind are broken up into obstacles caused by faith itself. The limit of that area into which the mind cannot intervene is an attempt to touch the divine causality. The question of finding access points through which God changes the natural world in acts of wonderworking also remains incomprehensible.

The topic of the article, the choice and application of its theoretical and methodological approaches are determined by the very subject of thought and the nature of the tasks posed. The following cognition methods were used in the article: general philosophical, general scientific theoretical methods. The author followed the principle of objectivity, applied causal analysis. The final results of the study of the topic lead the thought to the following proposition.

Within the synergetic paradigm, the focus of scientists has shifted to the phenomenon of instability and randomness in the course of the processes of the world. This led to the foundation of a new non-linear way of thinking. It also led to the penetration of the provisions of nonlinear determinism in the main disciplinary practices – science, philosophy and religion. Ontological philosophical ideas about the nature of the original nomology (about the essence of the fundamental laws of the universe) have changed. The traditional views on the uniqueness of connections and relationships in nature are revised. This was favored by the development of nonequilibrium thermodynamics and the introduction into the scientific knowledge of statistical techniques and research operations.

In understanding the causality of classical science, as well as in the picture of the world that this science offered, God, who casts lots, was a stranger and superfluous. However, modern science offers a new vision of the world. It is based on the nonlinearity of the development of the world and the pluralism of being. The instability factor arises at the bifurcation nodes of a particular process. As a result of fluctuations, the instability factor makes the forecast for the development of the system similar to the "coin toss".

In this case, the vectors of several future options open in front of the object. Theologians carefully study the achievements of modern science. And here the theologians again got the opportunity to talk about God in a new way. God acts in alternating necessity and chance for a fraction of chance. The main goal of God is the instantaneous realization of new divine plans for the world and man.

Key words: God, theology, science, non-determinism, causality.

УДК 257.2:316.774:004(477)
DOI:10.17721/sophia.2019.14.4

О. О. Колібан, канд. філос. наук, асист.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
ORCID 0000-0002-1930-0260
kolibanoksana@gmail.com

СУЧАСНЕ НЕОЯЗИЧНИЦТВО В КОНТЕКСТІ МЕДІАТИЗАЦІЇ РЕЛІГІЇ В УКРАЇНІ

Аналізуються особливості сучасного неоязичництва в Україні та рівень представленості його організацій (Релігійного центру Об'єднання релігійних громад Рідновірів України, Руського Православного Кола та Київської громади українських рідновірів) в інформаційному просторі України. У ході дослідження було проаналізовано рівень представленості діяльності релігійних громад неоязичницького спрямування у світських, поліконфесійних та моноконфесійних засобах масової інформації й обґрунтовано його низький рівень насамперед у світських ЗМІ, визначено причини, що спонукають використання релігійними громадами неоязичників власних ЗМІ.

Ключові слова: неоязичництво, релігійна громада, ЗМІ, контент-моніторинг, медіатизація, Україна.

У питаннях розгляду процесу медіатизації релігії ми не можемо говорити про його універсальність у різних культурах та суспільствах. Аналіз діяльності окремих релігійних організацій та особливостей їх залучення до даного процесу дає змогу не лише виокремити специфіку прояву, а ще й окреслити та проаналізувати тенденції та особливості процесу медіатизації для різних релігійних громад, напрямів та конфесій.

Феномен неоязичництва в сучасній Україні, його особливості та специфіку детально описав професор **А. Колодний**. У роботах дослідниці **К. Качан** було розглянуто причини появи неоязичництва у світі та діючі неоязичницькі організації сучасної України, тоді як історик **О. Сморжевська** досліджує сучасне язичництво у міській культурі. Релігієзнавець **Є. Смульський** вивчав ідеологічні аспекти вчення Руського Православного Кола відносно питань національно-культурної ідентичності. До питання класифікації, специфіки діяльності та поширення неоязичницьких організацій звертається у своїх роботах релігієзнавець **Д. Базик**.

Водночас питання діяльності неоязичницьких організацій в Україні в розрізі медіатизації релігії не було розглянуто. Саме тому ми ставимо собі **за мету** проаналізувати рівень представленості ряду неоязичницьких орга-

нізацій (Релігійного центру Об'єднання релігійних громад Рідновірів України, Руського Православного Кола та Київської громади українських рідновірів) в інформаційному просторі України, специфіку та особливості їхньої діяльності в засобах масової інформації (далі – ЗМІ).

Як зазначалося у наших попередніх дослідженнях, медіатизацію релігії ми визначаємо як процес, що характеризується активним використанням медіа в релігійній сфері з метою виконання ряду функцій: комунікативної, культурно-освітньої, ідеологічної, пізнавальної, маніпулятивної, соціально-організаторської, рекламно-інформаційної тощо. У такий спосіб представники релігійних громад використовують ЗМІ та через них звертаються до об'єктивного/необ'єктивного висвітлення новин, подій і тенденцій тощо [3].

Зауважимо, що сучасне українське неоязичництво є неоднорідним феноменом. Ми поділяємо точку зору українського дослідника Д. Базики про виокремлення у ньому двох основних напрямів і беремо її за основу.

Перший напрям – це **українські язичники**. До їх числа входять громади Українських Язичників "Православ'я" та Релігійний центр Об'єднання релігійних громад Рідновірів України на чолі з Волхвиною Зореславою (в миру Г. Лозко), "Руське Православне Коло", очолюване